

D. DURMAN, B. LALIĆ

DRUŠTVENO-EKONOMSKI ZNAČAJ PROIZVODNJE SVINJA U KOOPERACIJI U SR HRVATSKOJ

MJESTO KOOPERATIVNE PROIZVODNJE U UKUPNOJ PROIZVODNJI SVINJSKOG MESA

Proizvodnja svinjskog mesa u kooperaciji s individualnim proizvođačima značajni je faktor stanja i kretanja u ukupnoj proizvodnji mesa u Republici. U posljednjih je 20 godina ovaj oblik društveno organizirane proizvodnje bio u stalnom porastu. Zastupljenost u ukupnoj proizvodnji se uvećavala jer je kooperacija s individualnim proizvođačima rasla brže nego u društvenim farmama i neorganiziranoj proizvodnji.

Osnovna karakteristika kretanja proizvodnje svinjskog mesa je tendencija rasta proizvodnje i stalne oscilacije u proizvodnji. U periodu 1961—1980. g. proizvodnja mesa rasla je uz prosječnu stopu od 2,30%, a proizvodnja prirasta po stopi od 2,80%.

Promatrano kroz petogodišnje prosjeke gdje su isključene godišnje oscilacije, u periodu 1961—1975. prosječna godišnja proizvodnja rasla je sporije. U tom periodu proizvodnja mesa rasla je po prosječnoj godišnjoj stopi od 1,07%, što je niže od rasta proizvodnje u promatranom dvadesetogodišnjem periodu. Kako se vidi iz tabele prosječna godišnja proizvodnja u periodu 1966—1970. g. bila je niža od prosječne godišnje proizvodnje iz prethodnog perioda.

Tabela 1 — Kretanje proizvodnje prirasta svinja i svinjskog mesa u periodu 1961—1980. god.

Godine	Prirast žive vage		Proizvodnja mesa	
	000 t	Verižni index	000 t	Verižni index
∅ 1961—65.	151	—	80	—
∅ 1966—70.	165	109	75	94
∅ 1971—75.	206	125	93	124
1976.	223	108	93	100
1977.	258	116	136	146
1978.	269	104	134	99
1979.	273	106	135	101
1980.	251	92	124	92
∅ 1976—80.	255	124	124	133

Izvor: SZS: Stočarstvo i ribarstvo,
za pojedine godine

Dmitar DURMAN, dipl. vet.,

Prof. dr Bogdan LALIĆ, dipl. inž., OOUR Institut za ekonomiku i organizaciju poljoprivrede

Intenzivniji rast proizvodnje ostvaren je u periodu 1976—1980. g. Prosječna godišnja proizvodnja iz tog perioda veća je za 33% od godišnje proizvodnje iz prethodnog perioda.

Najveća proizvodnja svinjskog mesa ostvarena je 1977. god. i na tom nivou zadržala se u naredne dvije godine. Godine 1980. dolazi do naglog pada proizvodnje. Proizvodnja mesa u 1980. g. manja je za 8% od proizvodnje u 1979. g. Oscilacije su velike, gdje naročito dolazi do izražaja 1976. g., kada je ostvarena proizvodnja na nivou prosjeka 1971—1975. g.

Ne ulazeći ovdje u sve uzroke kretanja u proizvodnji svinjskog mesa, možemo istaći da su ekonomski uvjeti proizvodnje bili od prvorazrednog značaja.

Društveno organizirana proizvodnja odvijala se također pod promjenljivim ekonomskim uvjetima, ali je za ta kretanja imao značajan utjecaj i nivo organiziranosti proizvodnje.

Društveno organizirana proizvodnja tovnih svinja (proizvodnja u društvenim farmama i kooperaciji sa individualnim sektorom), povećala se u periodu 1961—1980. god. za skoro tri puta, odnosno rasla je po stopi od 5%, što je znatno više od rasta ukupne proizvodnje svinjskog mesa u Republici. Intenzivan rast društveno organizirane proizvodnje ostvaren je u posljednjem desetljeću, tj. 1971—1980. god. U društvenim farmama proizvodnja tovnih svinja u posljednjih deset godina stagnira, uz prisutne godišnje oscilacije, a proizvodnja u kooperaciji pokazuje tendenciju stalnog rasta što je uvjetovalo promjenu strukture društveno organizirane proizvodnje. U periodu 1961—1965. g. proizvodnja u kooperaciji bila je zastupljena u društveno organiziranoj proizvodnji sa 63%, 1971—1975. g. sa 71% a posljednjem periodu sa 78%. Udio proizvodnje u kooperaciji u stalnom je porastu što je rezultat kako apsolutnog rasta proizvodnje, tako i stagnacije u društvenom sektoru.

U društvenim farmama proizvedeno je u periodu 1961—1965. g. prosječno godišnje 164.939 tovljenika, a 1971. g. 255.576, na tom nivou se proizvodnja zadržala i u periodu 1976—1980. g. (252.311), u kooperaciji s individualnim proizvođačima proizvedeno je 1961—1965. prosječno godišnje 281.305, 1971—1975. g. 632.645 kom., a u posljednjih godina 912.749 kom. Najveća proizvodnja u društveno organiziranoj proizvodnji ostvarena je u 1978. g. i to 1.384.273 tovljenika od čega u društvenim farmama 268.279 i u kooperaciji 1.115.974 kom. Od te godine proizvodnja je i u jednom i drugom obliku društveno organizirane proizvodnje u padu.

Obzirom da je rast proizvodnje svinjskog mesa bio intenzivniji u društveno organiziranoj proizvodnji to i njegovo učešće u ukupnoj proizvodnji raste. U početku promatranog perioda, tj. 1961—1965. društveno organizirana proizvodnja učestvuje sa 29,80%, 1971—1975. g. je 41,75% a posljednjeg petljeća zastupljenost raste na 44,26%. Od ukupnog povećanja prirasta svinja u periodu 1961—1980. g. u Republici u organiziranoj proizvodnji ostvareno je 74%, što jasno ilustrira značaj društveno organizirane proizvodnje. Ovaj rezultat postignut je zahvaljujući prvenstveno razvoju kooperativne proizvodnje u kojoj je proizvedeno 92% ukupnog povećanja žive vage svinja u

društveno organiziranoj proizvodnji u periodu 1961—1980. g. odnosno od ukupno ostvarenog prirasta svinja u Republici ostvareno je u kooperativnoj proizvodnji 59⁰/₀.

Udio proizvodnje tovnih svinja u kooperaciji u ukupnoj proizvodnji prirasta povećao se sa 19,21⁰/₀ (1961—1965) na 35,26⁰/₀ (1975—1980.), a u proizvodnji mesa sa 16,25⁰/₀ na 34,68⁰/₀. Prema tome u kooperaciji proizvodi se više od jedne trećine ukupnog svinjskog mesa u Republici. Najveća zastupljenost bila je 1978. g. kada je to učešće bilo kod prirasta 41⁰/₀, a kod mesa 39⁰/₀.

Tabela 3 — Učešće društveno organizirane proizvodnje žive vage tovljenika u ukupnoj proizvodnji prirasta svinja u SR Hrvatskoj u periodu 1961-1980. g.

Period	(u %)			
	Ukupna proizvodnja prirasta svinja u SRH	Proizvodnja ž. v. u društveno org. proizvodnji	Utovljenih svinja u društvenom sektoru	Utovljenih svinja u kooperaciji s ind. sektorom
ϕ 1961—1965.	100	29,80	10,59	19,21
ϕ 1966—1970.	100	33,94	12,12	21,82
ϕ 1971—1975.	100	41,75	11,65	30,00
1976.	100	39,91	10,31	29,60
1977.	100	43,03	8,53	34,50
1978.	100	49,81	8,92	40,89
1979.	100	43,59	8,43	35,16
1980.	100	44,38	9,02	35,36
ϕ 1975—1980.	100	44,26	9,01	35,25

Učešće društveno organizirane proizvodnje utovljenih svinja (izraženo u mesu) u ukupnoj proizvodnji svinjskog mesa u SR Hrvatskoj u periodu 1961—1980.

Period	(u %)			
	Ukupna proizvodnja svinjskog mesa	Društveno organizirana proizvodnja Ukupno	Društveni sektor	Kooperacija s individualnim gospodarstvima
ϕ 1961—1965.	100	26,25	10,00	16,25
ϕ 1966—1970.	100	34,67	12,00	22,67
ϕ 1970—1975.	100	43,01	13,10	30,11
1976.	100	46,24	11,24	34,40
1977.	100	38,97	8,09	30,88
1978.	100	47,76	8,95	38,81
1979.	100	42,22	8,69	33,33
1980.	100	43,12	8,77	34,35
ϕ 1976—1980.	100	43,57	8,89	34,68

Zastupljenost društvenih farma u ukupnoj proizvodnji opada kod prirasta sa 10,6% na 9%, a kod mesa sa 10,00 na 9%.

U ukupnom broju zaklanih tovnih svinja, što podrazumijevamo klanje u klaonicama, gospodarstvima i domaćinstvima, društveno organizirana proizvodnja zastupljena je sa 57%, a sama kooperativna sa 45%. Kada se promatra klanje samo u klaonicama ta zastupljenost je znatno veća i iznosi 96% odnosno kooperativna proizvodnja 76% (1979.).

Tabela 4 — Učešće društveno organizirane proizvodnje svinja u strukturi klanja u 1978. i 1979. god.

Pokazatelj	Klanje ukupno				Klanje u klaonicama			
	SRH		SFRJ		SRH		SFRJ	
	1978	1979.	1978.	1979.	1978.	1979.	1978.	1979.
Zaklane toвне i mesnate svinje	100	100	100	100	100	100	100	100
Društ. org. proizvod.	57,98	56,88	53,23	54,92	92,66	95,96	78,96	84,76
Društ. farme	11,19	11,78	20,04	22,44	17,96	19,86	29,73	34,63
Kooperacija	46,75	45,10	33,19	32,48	74,70	76,10	49,23	50,13

Izvori: Stočarstvo i ribarstvo

Društvena organiziranost proizvodnje, a naročito proizvodnje u kooperaciji nalazi se u Hrvatskoj na višem nivou od jugoslavenskog prosjeka. U ukupnom broju zaklanih svinja zastupljenost društveno organizirane proizvodnje u SRH veća je za 2 postotna poena, a zastupljenost kooperativne proizvodnje je veća za 13 poena. U ukupnoj proizvodnji prirasta svinja u Jugoslaviji udio organizirane proizvodnje kod individualnih gospodarstava zastupljen je sa 24,5% što je znatno niže od razine u SRH gdje iznosi 35,35%.

EKONOMSKI POLOŽAJ KOOPERACIJE I NJENA FUNKCIJA U SREDNJOROČNOM PLANSKOM RAZDOBLJU

Visoke stope rasta kooperativne proizvodnje više su rezultat uključivanja postojećih neorganiziranih proizvođača u ovaj oblik udruživanja, a manje realno ostvarenog intenziteta rasta u samoj proizvodnji. Suvremena organizacija tržišta svinja za klanje i opredjeljenja društvenog razvoja iziskuju veću stabilnost proizvodnje i ponude koju je moguće postići razvijanjem novih društveno-ekonomskih i organizacionih odnosa u seljačkoj proizvodnji. Podruštvljavanjem individualne proizvodnje kroz razne oblike kooperacije ostvarivane su polazne pretpostavke za uspješniju organizaciju krupne proizvodnje i povoljniji ekonomski položaj proizvođača. Postignute proizvodne parametre više treba cijeniti u svjetlu bolje osposobljenosti individualnih proizvođača za buduće društvene plansko-proizvodne zadatke, a manje kroz tržne kontigente ostvarene u prethodnom periodu.

Dosadašnji razvoj kooperacije pretežno se odvijao kao proizvodno-tržni i kupoprodajni odnos između organizacija udruženog rada i seljačkih gospodarstava, a manje u formi viših oblika udruživanja rada i sredstava na osnovama zajedničkog dohotka. Takav oblik masovnog podruštvljavanja individualne proizvodnje predstoji i bez njega teško će se realizirati programski društveno-proizvodni ciljevi u ovom segmentu proizvodnje hrane.

Generatori razvoja kooperacije su organizacije udruženog rada u poljoprivredi i prehrambenoj industriji. Osiguravajući individualnim proizvođačima značajan dio reproduktionog materijala, sredstava za kapitalna ulaganja i tehnologiju, te tješnje ih vezujući s tržištem i korisnicima svinja za klanje udruženi rad je značajno utjecao na stabilnost razvoja proizvodnje i ponude i ekonomski položaj proizvođača.

Analizom proizvodnje svinja kod 23 kooperanta na području Zajednice općina Sisak nađeno je da se prosječno po gospodarstvu tovi 316 kom tovljenika. Veći tovljači isporučuju 600—1000 utovljenih životinja i to su najčešće gospodarstva sa 8—10 ha obradivih površina, te 7—9 članova domaćinstva, pretežno radno sposobna i najčešće radno angažirana na gospodarstvu. Kooperacija se uglavnom vršila u tovu svinja. Organizatori proizvodnje su kooperantima najčešće osiguravali tovní podmladak, stočnu hranu i stručne usluge, a njihov rad i angažirana sredstva naknađivali dinarskim iznosima ugovorenim po kilogramu prirasta. To je i najčešći oblik i razina udruživanja rada i sredstava i podruštvljavanja seljačke proizvodnje u našoj praksi danas.

U takvom sistemu organizacije proizvodnje svinja za klanje troškovi po kooperantu (za 316 tovljenika) iznose:

— vlastita hrana i materijal	18.333 din
— usluge	845 din
— ostali troškovi	793
— amortizacija	16.435 din
U k u p n o	36.406 din

Prihodne stavke po gospodarstvu su:

— ukupan prihod	141.574 din
— dohodak	105.168 din
— dohodak po 1 satu rada	94 din

Uz punu 8-satnu zaposlenost kroz godinu ostvarivao bi se godišnji dohodak od cca 210.000 din. Za takav dohodak trebalo bi godišnje utoviti oko 650 grla. Kod takvih kooperanata postiže se produktivnost rada na razini zaposlenih u industrijskim svinjogojstvima i dohodak iznad prosjeka zaposlenih u Republici.

Individualni proizvođači imaju dohodovnog interesa za uključivanje u društveno organizirane oblike proizvodnje i to je bila pokretačka snaga brzog razvoja kooperacije kod nas. Dometi njihovog utjecaja na brži razvoj

ukupne proizvodnje svinjskog mesa su značajni, ali imaju i određene limite u sadašnjoj strukturi seljačkih gospodarstava i tehnološkim mogućnostima malih proizvođača pa se brži rast buduće proizvodnje ne može programirati isključivo na njihovim proizvodnim mogućnostima.

U SR Hrvatskoj proizvedeno je na početku tekućeg petogodišnjeg planskog razdoblja oko 273 hiljade tona prirasta svinja i to u društvenom sektoru 74 hiljade ili 27°/_o, a u privatnom 199 hiljada tona ili 73°/_o. Izraženo u mesu proizvodnja je iznosila 133.750 tona, odnosno u društvenom sektoru 36 a u privatnom 97 hiljada tona.

Ako bi se plan proizvodnje za naredni 5-godišnji period bazirao na tendencijama rasta u proteklih 10 godina tada bi proizvodnja mesa 1985. g. bila 157 hiljada tona.

Razrađene projekcije razvoja iskazuju da bi proizvodnja svinjskog mesa u SRH trebala biti 166 hiljada tona, što znači da se predviđa intenzivniji razvoj svinjogojstva nego u proteklom 10-godišnjem periodu. Intenzivniji rast predviđa se u društvenom sektoru gdje bi proizvodnja rasla po stopi od 7,57^o/_o, a privatnom po stopi od 1,36, odnosno prosječna stopa rasta bila bi 3,54. Učešće društvenog sektora se povećava na 66 hiljada tona i privatnog 100.000 tona.

U ukupnoj proizvodnji svinjskog mesa razlikujemo više kategorija mesa. Struktura proizvodnje mesa svinja u 1978. godini bila je:

— meso prasadi	7.960 tona
— meso mršavih svinja	3.900 tona
— meso tovnih i mesnatih svinja	121.840 tona
	<hr/>
	133.700 tona

Za tu proizvodnju zaklano je 612 hiljada prasadi, 92 hiljade mršavih svinja i 2.387 hiljada mesnatih i tovnih svinja.

U društvenim klaonicama i mesarama individualnog sektora zaklano je 63°/_o tovnih i mesnatih svinja, 35°/_o prasadi i 33°/_o mršavih svinja. Na bazi toga klanja realizirano je 64°/_o ukupne proizvodnje mesa u Republici odnosno 58°/_o mesa i sirovih masnoća. Ostala proizvodnja ostvarena je klanjem svinja u individualnim gospodarstvima.

Društveno organizirana proizvodnja učestvovala je sa 90°/_o u ukupnom broju zaklanih tovnih i mesnatih svinja u klaonicama i mesnicama individualnog sektora. To ukazuje na veliki značaj društveno organizirane proizvodnje, posebno one kod individualnih proizvođača.

Na osnovu dosadašnjih kretanja u proizvodnji svinjskog mesa planirana proizvodnja od 166 hiljada tona prema mjestu klanja mogla bi imati slijedeću strukturu: U individualnim gospodarstvima zaklalo bi se oko milion utovljenih svinja, 250.000 prasadi i 100.000 škartiranih i izlučenih mršavih svinja, što sve skupa daje proizvodnju od oko 60 hiljada tona uglavnom naturalne proizvodnje mesa.

Klanje u klaonicama i mesnicama trebalo bi ostvariti proizvodnju od 107.000 tona mesa. Klanjem prasadi i škartiranih svinja ostvarilo bi se 6—7 hiljada tona, a 100.000 tona treba proizvesti od utovljenih svinja. Uz pretpostavku da će klaonice oko 100% proizvodnje ostvariti u slobodnom otkupu svinja od individualnih proizvođača ostaje da se u društveno organiziranoj proizvodnji proizvede tovljenika za 90.000 tona mesa. To znači da bi 1985. godine trebalo proizvesti oko dva miliona tovljenika. Posljednjih godina proizvodi se u društveno organiziranoj proizvodnji 1.400.000 tovnih svinja, što znači da bi u ovom petogodišnjem periodu trebalo povećati proizvodnju za preko 600.000 tovljenika.

Društvene farme prema broju isporučenih tovljenika zastupljene su s 20%. Planom se predviđa intenzivniji rast društvenog sektora pa bi krajem 1985. god. farme proizvele 650.000 tovljenika. Od potrebnog povećanja 50% bi se ostvarilo na društvenim farmama, a 50% u daljnjem razvoju proizvodne i dohodovne suradnje s individualnim sektorom.

Proizvodnja u kooperaciji s individualnim sektorom treba se povećati s 1.100.000 na 1.350.000 tovljenika godišnje.

Za realizaciju planirane proizvodnje potrebno je proizvesti oko 4.000.000 prasadi što je 25% više od proizvodnje danas. Neorganizirani individualni sektor za predviđeni opseg klanja i proizvodnje mesa trebao bi godišnje 1.550.000 prasadi a društveno organizirana proizvodnja 2.450.000 komada. Za tu proizvodnju prasadi potrebno je u društveno organiziranoj proizvodnji oko 145.000 krmača i suprasnih nazimica, a u privatnom sektoru 130.000 komada, odnosno ukupno 275.000 krmača. To je više od stanja danas za 12%, odnosno predstavlja povećanje za 35.000 krmača i suprasnih nazimica.

Notirani planski zadaci traže svu ozbiljnost društvenog pristupa organizaciji tržišne proizvodnje svinja sa proizvodnim i radnim kapacitetima seljačkih gospodarstava. Za organizatora proizvodnje to je velika obaveza, posebno na planu okrupnjavanja individualnih proizvođača i njihovog uključivanja u suvremenije tokove punijeg dohodovnog povezivanja u udruženom radu s društvenim nosiocima reprodukcije.